

ՍՈՓՈՒՄ ԲՈՒՅԳԵԼԻ ԱՅԻՆՏՏՄԻՐՈՒԹԻՒՆՔ

Հայերէնագէտ Ռուսուցապետն Սոփոս Բուգգէ (Bugge), որ իւր ընտիր երկատիրութեամբ ծանօթ է եւրոպացի արեւելագիտաց եւ լեզուաբնին ուսումնականաց, իւր երկու նոր երկատիրութեանց նկատմամբ տեղեկութիւն կու տայ առ մեզ ուղղուած նամակաւ մը: Ի մէջ այլոց կը գրէ ուսուցչական. «Հայերէն լեզուի իմ ունեցած համոզութիւն շատ տկար է եւ թեւ ըրի, աշխարհաբար հայերէն տեսելի դժուարութեամբ կը հասկնամ քան գրաբար: Հայերէնի վրայ գրելու կը համարձակիմ միայն այն պատճառաւ որ այս զարմանալի լեզուն հնախոյզ եւ լեզուաբնին գիտնող շատ քիչ ծանօթ է եւ շատ քիչ հետազոտած: Պրուկմանի (Brugmann) եւ Շթրայթպերկի (Streitberg) ձեռքը հրատարակուող «Հնդկ-գերմանական քննութիւնը» գրութեան մէջ իմ փորձիկ մէկ յօդուածս պիտի լըս տեսնէ մօտեքս, որուն մէջ փորձ մ'ըրած եմ ի մէջ այլոց ստուգաբանօրէն մեկնելու հայ լեզուին ընդունալութիւն-չեղանակն: Միջական կատարելաբար: Այսմ զբաղած եմ եգիպտական մոմփայի երեզներուն վրայ գտնուած ետրուակներէն մեծ արձանագրութեան քննութեամբ: Իմ «Ետրուակներէն եւ Հայերէն» անուն գրութեանս մէջ հաստատած եմ այն կարծիքը թէ Ետրուակներէն շատ մօրձակայ է հայ լեզուի, մանաւանդ թէ կրնայ հին հայերէնի շատ տարբերող մէկ գաւառաբարբառը համարուիլ: Ար յուսամ որ այս կարծիքս մոմփայի երեզներուն վրայի արձանագրութեամբն անօխտելի կերպով պիտի ապացուցուի: . . . »

«Ետրուակներէնի պատճառաւ ուրիշ հետազոտութեանց զորոշեցայ, որոնք՝ ինչպէս կը յուսամ, հայ ազգին եւ իւր ամենամերձաւոր ցեղակից ազգաց հնաբոյն նախապատմական ժամանակի պատմութեան նկատմամբ մեծ նշանակութիւն պիտի ունենան: Կը հաստատեմ որ Հայք Եւրոպայի ամենէն առաջին քաղաքակիրթ ազգն եղած են: Կերէիք որ այսպէս անխարկութիւններ միայն կ'ընեմ: Կը յուսամ թէ այս ամառ կամ տարուոյս վերջին էսինն այս ըսածներս գիտնական գրութեան մը մէջ պարզել եւ ապացուցանել կարենամ: »

Այս նամակէն արդէն յայտնի է որ մեծանուն հնաբան ու լեզուաբնին հայերէնագէտն հայ պատմութեան մի ապաստ մասին նոր լըս մը տփուելու հետամուտ է: Անձկութեամբ կը սպա-

սնը հեղինակին յիշեալ գրութեանց, որ անշուշտ լեռնի պիտի գոհացնեն անկախող բանասէրներն, եւ արդեն առ այս՝ հեղինակին համբաւն իսկ բաւական գրաւական է:

ՍԱՏՆԵԱԹՍԱԿԱՆ

ՌԻԻ.ՁԱՆԻ Մ. ՊՕՁԱՄԵՆԱՆ: — Տեսական եւ գործնական Բերականութիւն աշխարհիկ ճշգրիտ: Տպգր. Կ. Պոլիս 1890: 80 Տրես 196: Գլին է 4 ղըշ.:

Իրաւամբ ըսուած է թէ լեզուի մը գլխաւոր եւ էական միջոցներ են քերականութիւն եւ Բաւարան: Հայերէն արդի լեզուն թէ եւ զուրկ է իւր բառարանէն, սակայն ունի այսօր բաւական թուով քերականութիւնք, որոնց մէջ նշանաւոր տեղ մը կրնայ գրաւել «Տեսական եւ գործնական քերականութիւն աշխարհիկ լեզուի», զոր ըստ խնդրանաց Հեղինակին՝ մեր դիտողութեանց առարկայ կ'ընենք յօդուածովս:

Բիւզանդ Մ. Պօպանեան իւր գործոյն «Երկու խօսք» յառաջաբանին մէջ մեծապէս կը զրուատէ արդի լեզուն, երբ է թէջ այլոց կ'ըսէ. «Արդի հայերէնն ապաքէն մեծ թռիչք մ'առած է դէպ ի կատարելութիւն . . . իւր զարգացման շրջանը մտած է այժմ»: Սակայն արդի հայերէնի վիճակն այսչափ բարձր գրուածեաց դժուարաւ արժանի կ'ընծայանայ շատերուն հետ մեղի ալ: Լեզուի մը զարգացումն ու կատարելութիւնը կ'ենթադրեն մի-միւս եւ խնդանաւորութիւն, որոնք լեզուաց էականն պայմաններն են: Լեզուի մ'ենթէ պակսի այս միութիւնը, հարկ է որ յաճախ շեղի յաջ եւ յահեակ եւ երբեք երբեք ալ զկայ առնու իւր զարգացման շաւղին մէջ՝ ամէն օր ամէն գրչի ներքեւ դգենլով զատ կերպարանք եւ տարբեր գոյն: Բայց միշտ մնալով տեղիք եւ տհաս, վասն զի զուրկ է այն զօրութենէն, որ միայն է մի-միւս կայ: Լեզու մ'ենթէ չունի խնդանաւորութիւն, չի կրնար ոչ միայն՝ մեծ թռիչք, քան ըլլալ դէպ ի կատարելութիւն, այլ եւ ոչ շարժիլ իսկ: որովհետեւ ամէն քայլափոխին կը բարի անկանոնութեանց ժայելորու, որոնք կը խորտակեն իւր թեւերն եւ կը կասեցնեն լընթացից:

Որուն ծանօթ չէ արդի հայերէնի արդի այլա-կերպ անմօրօքնակութիւնն ու անկանոնութիւնը,

² Հոս մեր խօսքը ու զգալի արեւմտեան արդի լեզուին վրայ է՝ առանց դիտելու արեւելեան իւր ճիւղերով որովհետեւ այս երկու լեզուացն այս օրս գեաւ այնչափ իւր է երկպառակութեան վիճը, որ գծուարին կ'երեւայ թէ իրարու հայտնութեան եւ բարոյական միութեան աջ կարկանդակն է արտաքին եւ ներքին պարագաներն այսպէս շարունակեն իրենց ընթացքը: